

Filip Tesař: *Můžeme, chceme, dokážeme? Česká ekonomická, veřejná a kulturní diplomacie a Balkán.*

1. vydání. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013, 218 stran, ISBN 978-80-87558-09-6.

Co my Češi víme o Balkánu? Že do Chorvatska, Bulharska a Řecka se jezdí k moři, že v rumunském Banátu žije česká menšina, že Kosovo vyhlásilo nezávislost, něco o balkánském „sudu prachu“... Filip Tesař elegantně a přesvědčivě ukazuje, jak jsou naše znalosti omezené a zkrácené a že Balkán může České republice a Čechům mnoho nabídnout. Zda budeme moci jeho možnosti politicky, podnikatelsky, kulturně, společensky a jinak využít, záleží ve velké míře na tom, jak úspěšná bude česká ekonomická, kulturní a veřejná diplomacie vůči Balkánu. Balkán je v publikaci vymezen jako oblast mezi střední Evropou a státy bývalého Sovětského svazu (s. 137) a zahrnuje Albánii, Bosnu a Hercegovinu, Bulharsko, Černou Horu, Chorvatsko, Kosovo, Makedonii, Rumunsko, Řecko a Srbsko.

Sto třicet stran textu autor rozdělil do tří hlavních částí. V úvodní části definuje základní pojmy a programové zakotvení ekonomických vztahů s Balkánem v české zahraniční politice. Druhá část, nazvaná „Obchodní vztahy České republiky s Balkánem“, se podrobně věnuje ekonomickým vztahům mezi ČR a balkánskými státy a vyhodnocení potenciálu ČR v této oblasti. Kulturní a veřejná diplomacie, její současný stav a cenné návrhy a náměty do budoucna mají své místo ve třetí kapitole, která nese název Strategická komunikace v českých vztazích s Balkánem. Monografii ukončuje krátký závěr. Kniha má obsáhlý poznámkový aparát, poznámky jsou umístěny celistvě za textem. Více než sto padesát stran příloh nepředstavuje v této publikaci rozhodně žádnou vodu. Čtenář v nich najde jednak množství grafů a tabulek, které autor využívá a komentuje v textu, jednak návrh semaforového hodnocení balkánských států z podnikatelského hlediska. Díky svým bohatým jazykovým znalostem mohl autor na posledních stránkách publikace uvést řadu zajímavých – i když pro české čtenáře ne vždy příjemných – pohledů na Česko a Čechy, které vybral z internetových diskusí v různých balkánských státech.

Úvodní část knihy seznamuje čtenáře s pojmy ekonomická diplomacie, kulturní diplomacie, veřejná diplomacie a strategická komunikace. Historický a celosvětový kontext vývoje a formování tradiční diplomacie autor včas opouští a věnuje se popisu výchozí pozice České republiky vůči Balkánu. Na straně jedné autor upozorňuje na dobré institucionální zajištění prostřednictvím Českých center, kanceláří Czech Trade, s výjimkou Černé Hory též díky velvyslanectvím s rezidentním velvyslancem, obchodně-ekonomickým úsekům na většině zastupitelských úřadů a také spolupráci na úrovni hospodářských komor (s. 22). Na druhé straně autor poukazuje na rezervy v koordinaci ekonomické diplomacie na politické úrovni a dosud nevyužitý potenciál v ideové rovině. Strategickou komunikaci, tedy „lepší koordinaci a komunikaci vzájemného povědomí“ nazývá „skutečným jádrem otázky rozvoje ekonomických vztahů s Balkánem“ (s. 23). Podrobně a přehledně se autor dále věnuje tomu, jak jsou ekonomické vztahy s Balkánem zakotveny v programových dokumentech české zahraniční politiky, přičemž srovnává programová prohlášení vlády od srpna 2004, kdy se v prohlášení poprvé objevila zmínka o ekonomické diplomacii, a Koncepti zahraniční politiky MZV z roku 2011. Tuto část analýzy autor uzavírá s tím, že se v případě Balkánu jedná o „trhy, jejichž potenciál není zcela využit a přitom leží [...] v tradiční sféře českých ekonomických vztahů“ (s. 29) a současně o „vhodný terén pro nový model ekonomické diplomacie“ (s. 30).

Ekonomické vztahy s Balkánem představují hlavní předmět popisu a zkoumání ve druhé části knihy. Autor využívá model obchodního propojení a ukazuje, jak nízké je obchodní propojení mezi ČR a jednotlivými balkánskými zeměmi; zatímco hodnota absolutního

obchodního propojení mezi ČR a Rumunskem je 0,0168, ČR a Chorvatskem 0,0143 a ČR a Albánií 0,0037, mezi ČR a Německem existuje silná obchodní závislost, vyjádřitelná hodnotou 0,29 (s. 34). Na jedné straně ze srovnání vyplývá, že ČR nepředstavuje pro žádný balkánský stát partnera prvořadého významu, na druhé straně nelze přehlédnout setrvalý růst hodnot obchodního propojení, které se od vstupu ČR do EU v roce 2004 zdvojnásobilo. Ekonomiky balkánských zemí autor charakterizuje jako podkapitalizované, výrazně dovozní, respektive závislé na dovozu, silně orientované na sousedy. Ekonomické vazby mezi sousedními státy jsou natolik silné, že autora vedou k rozdělení balkánského trhu na několik překrývajících se „regionálních klastrů“, například Bosna a Hercegovina, Chorvatsko a Srbsko nebo Rumunsko, Srbsko a Bulharsko (s. 37). Této skutečnosti by si měli všimnout zejména podnikatelé, kteří na Balkán směřují. „[U]vedení zboží na chorvatský trh, ať už formou dovozu nebo výroby v místě, za pomoci české investice je potenciální branou i na trh bosensko-hercegovský“ (s. 37).

Podíváme-li se na Balkán optikou klastrů, můžeme přehlédnout malé trhy jednotlivých států a vidět podstatně větší trhy tvořené klastry. Díky aplikaci kvalitativní komparativní analýzy a metody mlhavých množin autor konstatuje několik závislostí, které by měly být reflektovány českou ekonomickou diplomacií na makro- i mikroúrovni. Zaprvé jde o závislost vývozu zboží, služeb a investic na integraci balkánských států do EU a NATO. Druhým zjištěním je závislost vývozu zboží a služeb na stabilitě a podnikatelském prostředí v balkánských zemích. Zatřetí byla prokázána závislost vývozu zboží, služeb a investic na aktivitě politických vztahů. Hlubavý čtenář nalezne grafy zobrazující jednotlivé závislosti v příloze. Pro českou diplomacii z těchto zjištění mimo jiné vyplývá doporučení, aby se nad rámec existujícího konsenzu uvnitř EU zasazovala o otevření přístupových rozhovorů s kandidáty (s. 41) a napomáhala kultivaci místního prostředí, což bude dále podporovat perspektivu integrace (s. 42).

Potenciál balkánských trhů je jistě zajímavý. Má ale česká zahraniční politika kapacitu pokrýt celý Balkán? Srovnání s podobně velkými státy ukazuje, že ČR by se měla podobně jako Rakousko zaměřit především na severní a východní Balkán (Chorvatsko, Srbsko, Bosnu a Hercegovinu, Rumunsko a Bulharsko). Česko se může opřít o geografické, historické a kulturní vazby s balkánskými státy. Jako specifikum české angažovanosti v oblasti autor uvádí působení společnosti ČEZ v Bulharsku a Albánii. Jeho slova o strategickém významu energetiky a energetické soběstačnosti v knize, která vyšla na počátku roku 2013, znějí – s ohledem na problémy ČEZ na Balkáně v roce 2013 – velmi prozíravě.

Kapacitu zahraniční politiky autor rozkládá do čtyř rovin. Dostatečná kapacita zahraniční politiky je taková, „*kteřá dokáže udržovat politické styky v potřebné šíři (organizační rovina) a přitom rychle a pružně reagovat na mezinárodní vývoj (operativní rovina), je strategicky ukotvená (strategická rovina), ale současně schopná v mezinárodním dění určit, co je podstatné (analytická rovina)*“ (s. 48). Při hodnocení organizační roviny se autor opírá o četnost dvoustranných politických styků (na vrcholné, vládní i terciální úrovni), smluvní aktivitu (tempo rozšiřování smluvní základny) a počet českých zastoupení na Balkáně. Dochází k závěru, že „*aktuální organizační kapacita české politiky by postačovala na 6–8 zemí, ale spíše na průměrné úrovni*“ (s. 55). Pro zvýšení kapacity navrhuje ve vnějším rozměru spolupráci s dalšími aktéry (Slovenskem, Rakouskem, Švédskem). Z vnitřních kapacit doporučuje využít potenciál paradiplomacie, tedy spolupráce jednotlivých krajů a měst se zahraničními regiony. Jako zářný příklad uvádí spolupráci mezi Srbskem a Jihomoravským krajem. Jako ideální modelový případ pro započítání paradiplomatické spolupráce definuje autor město, které má zkušenost se získáváním evropských dotací, má dobrý vztah s firmou nebo více firmami schopnými zapojit se do místních projektů rozvoje infrastruktury a mělo by také být, pokud možno, schopné nabídnou folklorní vystoupení (s. 61). Na folklor klade autor velký důraz a jeho význam pro rozvoj česko-balkánských vztahů opakovaně zdůrazňuje. Dále doporučuje rozšiřovat možnosti studijních pobytů pro zájemce z balkánských zemí v ČR a připomíná především výbornou

pověst FAMU. Zajímavá je i myšlenka obnovit udělování státních vyznamenání nejnižších úrovní českými velvyslanci.

Na českém předsednictví Rady EU v roce 2009 autor demonstruje současný stav a kapacitu operativní úrovně české zahraniční politiky. Ta podle něj sice nestačí na řešení závažných krizí, ale jinak jde o kapacitu na průměrné a postačující úrovni. V tomto kontextu autor navrhuje zřídit pozici zvláštního zmocněnce pro otázky (západního) Balkánu (s. 65) a rekapituluje tematické zaměření a teritoriální záběr uzavřených bilaterálních mezinárodních smluv. Identifikuje také oblasti, kde by sjednání nové úpravy mohlo vytvořit prostor pro další působení českých subjektů na Balkáně, například pokud jde o nakládání s odpady a odpadními vodami, sociální zabezpečení, zemědělství nebo zdravotnictví (s. 70).

V podkapitole věnované strategické rovině se autor vrací k programovým dokumentům, které rámuji český vztah k Balkánu. Význam, který Balkánu přiznávají oficiální texty, společně s administrativním pokrytím srovnává se skutečnou pozorností Balkánu věnovanou (opakovaně pracuje s četností politických styků). Upozorňuje na řadu rozporů a snaží se vysvětlit jejich příčiny. Zvláštní pozornost věnuje otázce Kosova. Připomíná ohlas, který vyhlášení nezávislosti vyvolalo, a současně využívá Kosovo jako důkaz, že česká politika vůči Balkánu postrádá myšlenkový a symbolický obsah, chybí v ní jednoduše srozumitelné symbolické ideje. Do budoucna doporučuje sjednotit koncepční dokumenty ve vztahu k Balkánu a inspirovat se slovinskou nebo italskou praxí – přijetí parlamentní deklarace, ustavení koordinačního výboru složeného ze zástupců vlády, parlamentu, samospráv, nevládních organizací, podnikatelské a akademické obce nebo zřízení zvláštní sekce pro Balkán v Radě pro obchod a investice.

Pokud jde o analytickou rovinu, autor vychází z toho, že české zahraniční politice ve vztahu k Balkánu neschází politické nápady ani schopnost zorientovat se v situaci, za slabinu považuje nedostatečné politické zázemí a zadání. Pro podpoření efektivity analytické roviny opakuje návrh na zřízení koordinačního výboru a dále využití bohatého analytického materiálu, který představují zejména diplomové práce na českých vysokých školách. Osobně nabízí pomocnou ruku zejména podnikatelům, a to svým semaforovým hodnocením balkánských států. Prostřednictvím padesáti kritérií, která hodnotí na škále od 0 do 1 (hodnota 1 znamená stejnou úroveň, jaké dosáhla ČR), představuje srozumitelné hodnocení politického, společenského, sociálně-kulturního a technického prostředí jednotlivých balkánských států.

Třetí část monografie je napsána velmi čtivě a zaměřuje se na to, jak co nejlépe, nejefektivněji a také o čem komunikovat s balkánskými státy. Autor v této části uplatňuje své bohaté a hluboké znalosti balkánské kultury a společnosti. Tam, kde je to možné, využívá a interpretuje dostupné kvantitativní ukazatele (procento podpory rozšíření EU o jednotlivé země Balkánu, počty účastníků projektu Legální migrace). Autor také přibližuje obraz Česka, jak je viděno očima Balkánců, a tento obraz není tak lichotivý, jak bychom si mohli myslet a přát. Je zatížen řadou stereotypů, především negativních. Na jeho formování se kromě individuálních zkušeností podílí také kolektivní paměť. Autor přesvědčivě zdůvodňuje, proč a jak vnímání Čechů na Balkáně ovlivňují přeložené Haškovy knihy o vojáku Švejkovi a československý film. Vysvětluje, proč jsou Češi vnímáni jako technický, kulturní, nebojovný a vtipný národ. Velký důraz klade na vztah k humoru, označuje jej za velmi specifickou vlastnost nám připisovanou, a dokonce za jakousi českou značku na Balkáně.

Jednou ze skutečností, kterou by strategická komunikace směr Balkán měla důsledně respektovat, je kolektivismus (opak českého individualismu). Z propojení kolektivistických mechanismů spolupráce s tématem evropské integrace, které bude velmi pravděpodobně přítomno ve všech bilaterálních jednáních mezi českými a balkánskými partery, vyplývá několik doporučení (s. 113): dávat najevo, že v souvislosti s integrací do EU nejde jen o plnění partikulárních cílů, ale také o cíle s přidanou hodnotou; připomínat, že Balkán je součástí Evropy; používat spíše osobní styl komunikace; příležitostně zdůrazňovat

vzájemná pouta mezi ČR a balkánskými státy. V souvislosti se strategickou komunikací autor připomíná potenciál parlamentní diplomacie, která může významně přispět k posílení vazeb mezi státy bez ambice řešit konkrétní problémy. Při komunikaci s balkánskými partnery je možno se opřít o sdílenou historii; autor uvádí celou řadu jmen (Cyril a Metoděj, Masaryk, Havel, Karel Pařík, Emir Kusturica a další) a událostí, které jsou známy v Česku i v jednotlivých balkánských státech a mohou inspirovat jak vytváření vzájemných vazeb, tak budoucí spolupráci. Je velmi sympatické a v podstatě i logické, že autor věnuje pozornost každému sledovanému balkánskému státu samostatně a díky vynikající znalosti prostředí může také varovat před použitím nevhodné symboliky. Například Václav Havel má na Balkáně velmi dobré jméno, ovšem s výjimkou Srbska, proto v této zemi navrhuje autor připomínat spíše osobnost T. G. Masaryka (s. 115).

Vedle styčných momentů v historii se česká prezentace na Balkáně může odrazit také od bohaté české kultury a od skutečnosti, že Češi jsou vnímáni jako kulturní národ. Spíše než výstavy mohou obyvatele Balkánu oslovit filmy, knihy, komiks, dechovka a folklor. Zejména zprostředkování české filmové tvorby by budování dobrého obrazu České republiky na Balkáně mohlo výrazně pomoci. „*Český film tedy nejvíce ze všeho zapadá do představy české národní značky a vůbec skýtá více možností, jak vést kulturní marketing*“ (s. 117). Kromě oceněných českých filmů si své diváky podle názoru autora najdou i retro-filmy, pohádkové seriály nebo díla s válečnou tematikou.

V kapitole nazvané „Změna obrazu státu“ (s. 120–123) autor stručně a přehledně ve čtyřech zásadách shrnuje úkoly pro politickou komunikaci s Balkánem: 1. zvyšovat povědomí; 2. budovat kladný obraz; 3. být čitelní; a 4. usilovat o zlepšení místního prostředí. Další podněty nabízí kapitola „Komunikační strategie pro Balkán“. Autor konstruktivně navrhuje odrazit se od toho, co Balkánci o Česku vědí a co je jim sympatické – jde zejména o Prahu, pivo a automobilovou značku Škoda. V krátkém závěru autor připomíná klíčovou myšlenku své práce: „*[E]konomická diplomacie vůči Balkánu nebude nikdy dost úspěšná, pokud se nerozšíří poznání Balkánu*“ (s. 133). Dostatečné porozumění Balkánu – v němž má politická reprezentace zjevně jisté rezervy – je nutnou podmínkou pro zformování správné ekonomické i komunikační strategie, které mohou přinést úspěch oběma stranám.

Díky komplexnímu pojetí problematiky a autorově erudici si publikace může najít různé skupiny čtenářů. Skutečnost, že monografie vychází s podporou Technologické agentury České republiky, a také jména recenzentů (Judita Šťouračová a Jiří Kuděla) jsou zárukou odborné kvality, kterou ocení nejen akademická obec, ale i zaměstnanci státních institucí specializovaní na politické či ekonomické styky nebo na kulturní agendu ve vztahu k Balkánu. Kniha by se rozhodně měla objevit na seznamu povinné literatury pro podnikatele, kteří s balkánskými státy obchodují nebo tam hodlají investovat. Jde o velmi inspirativní čtení pro každého, koho zajímá Balkán, ekonomické vztahy, kultura, bilaterální spolupráce, zahraniční politika nebo *nation branding*. Vůbec by nevadilo, kdyby si ji na dovolenou přibalil i turista, který se v létě vydává do Chorvatska nebo Bulharska. Na druhou stranu je nutné zmínit, že autor si představuje čtenáře jako osobu již lehce orientovanou v mezinárodních vztazích. Některé použité modely a pojmy totiž nechává bez vysvětlení, jako například *koncept ekonomické gravitace* nebo *boloňský proces*. Snad jediná skupina čtenářů, která by se měla knize vyhnout nebo ji číst s kritickým nadhledem, jsou redaktori. V práci se vyskytuje řada překlepů, například slovo Balkán se v záhlaví několika kapitol objevuje s malým „b“. U laskavého čtenáře, pohlceného zajímavou tematikou, škálou nových poznatků a zajímavých myšlenek i autorovým kreativním přístupem k problematice, lze jistě doufat, že promine.

Zuzana Trávníčková